

MİLLİ MÜCADELEDE MERKEZ ORDUSU'NUN İSTİHBARAT FAALİYETLERİ

Dr. Mustafa BALCIOĞLU*

GİRİŞ

1920 yılı sonunda Anadolu merkezindeki gelişmelerden kaygı duyan T.B.M.M. Hükümeti bu durumu önlemek için bölgedeki mevcut kuvvetleri bir idare altında toplamaya karar verdi. Bunun üzerine 407 sayılı kararnameyle 9 Aralık 1920 tarihinde karargâhı Sivas'ta bulunan 3. Kolordu lağvedilip yerine karargâhı Amasya olmak üzere Merkez Ordusu kuruldu. Sözkonusu ordu 5., 15. ve kurulmakta olan 6. Atlı Piyade Fırkalarından oluşmaktaydı. Kumandanlığına seferde ordu komutanı selahiyetiyle Birinci Dünya Savaşı'nda "Selman-ı Pak Kahramanı" olarak ün yapan Nurettin Paşa getirilmiştir. Merkez Ordusu mıntıkası Sivas vilayeti, Çanık, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat müstâkil livalarını ihtiva etmekteydi.

Pontus, Koçgiri ayaklanmalarının bastırılmasında, Merkezî Anadolu'da meydana gelen eşkiyâlık hareketlerinin önünün alınmasında Merkez Ordusu'nun büyük yararlıkları görülmüştür.

Şüphesiz bir ordunun savaşma yeteneğiyle istihbarat faaliyetleri arasında çok yakın bir ilgi vardır. Bu incelememizde kuruluşundan lağvına kadar Merkez Ordusu'nun bu alandaki etkinliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

I. BÖLÜCÜLÜK VE CASUSLUK FAALİYETLERİ

Anadolu'da Millî Hareket'in başlaması ve özellikle B.M.M. Hükümeti'nin kurulması ile birlikte Saltanat ve Hilâfet makamının tehlikeye düştüğünü iddia ederek, Türk Vatanı'nı parçalayarak yeni kuruluşlar meydana getirmek amacıyla, Anadolu'da bir takım girişimler oldu. Bazen İstanbul'un ve yabancıların kıskırtması, bazen de belli bir zümrenin ön ayak olması ile meydana gelen bu girişimler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çeşitli zamanlarda Millî Mücadele karşıtı ayaklanmalara yol açtı. Anadolu'daki hareketin Saltanata, Hilâfete ve şeriata düşman olduğu fikrini işleyen kıskırtıcılar, bu yolla Anadolu Hareketini boğmak istediler. Bunun için her çareye başvurdular. Rütbe, para dağıttılar. Düşmanla işbirliği yaptılar. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde propagandaya giriştiler. Bu propagandaya yabancıların dağıttıkları para ile bazı bölgelerde beliren milliyet duyguları da eklendi. Böylesi bir çalışma sonucunda meydana gelen isyanlar tehlikeli bir hal aldı. Daha kuruluş halinde bulunan Ankara Hükümeti, çok güç duruma düştü. Batı Cephesi'nden kuvvetler çekmek pahasına da olsa, bu isyanları önlemek isteyen Ankara Hükümeti, çok zor anlar yaşamasına rağmen başarılı oldu.

Merkez Ordusu'nun kurulduğu sırada isyanlar bastırılmış, Ankara Hükümeti askerî ve siyasî alanda daha güçlü bir yapılanmaya kavuşmuştu. Buna rağmen Anadolu Hareketi'nin düşmanları olan İngiltere ve İstanbul Hükümeti hareketi boğmak için

* *Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi*

faaliyet göstermekten de geri kalmıyorlardı.

Stratejik açıdan çok önem arzeden bir bölgenin sorumluluğunu üstlenen Merkez Ordusu, bozgunculuk girişimlerine karşı uyanık bulunmak zorundaydı. Bu zorunluluğun nedenlerini şöylece maddeleştirmek mümkündür.

1. Anadolu'ya girişte en önemli noktalardan birisi olan Samsun Sancağı, Merkez Ordusu sorumluluk alanındaydı. Bu yolla Elcezire ve Doğu Cephesine de ulaşmak mümkündü.

2. Karadeniz bölgesindeki Rumlar Pontus Devleti kurmak amacıyla uzun süredir faaliyette bulunuyorlardı. Bu teşebbüsü kışkırtarak Anadolu'yu bölmek sözkonusu olabileceği gibi, bu bölgede meşgul edilecek kuvvetlerin Batı Cephesi'ne gitmeleri önlenebilirdi.

3. Sivas ve civarında yaşayan Kürt unsur, bağımsız bir Kürdistan amacıyla kışkırtılıp Anadolu ikiye bölünebilir, Millî Harekete bu yolla büyük bir darbe vurulabilirdi. Zaten bu yöndeki çalışmalar yoğun biçimde devam etmekteydi.

4. Çerkeslik fikri etrafında bir takım oluşumlara gidilmesi sözkonusu olabilirdi.

5. Daha önce bastırılan Çapanoğlu, Aynacıoğulları isyanlarının kalıntıları tekrar canlandırılabilirdi.

6. Rusya'dan Anadolu'ya gönderilen Bolşevik propagandacıların yanında, Türkiye'de örgütlenen Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın ordu içerisindeki kadrolaşma faaliyeti de Merkez Ordusu'na dikkate alınması gereken noktalar.

Merkez Ordusu bozguncu faaliyetlerle ilgili teşebbüsleri, sorumluluk sahasının çeşitli yerlerinde kurduğu Askerî Polis Teşkilâtı vasıtasıyla takip ediyordu. Fakat esas istihbarat E. H. U. aracılığı ile İstanbul'daki gizli gruplardan (Karakol, Felah, Teşkilat - 1 Mahsusa, Mim Mim, Berzenci . . .) alınıyordu. Belgelerden anlaşıldığına göre gruplar duyduklarını, gördüklerini en seri biçimde E.H.U.'ye ulaştırmaktadırlar. Gönderilen istihbaratların bir kısmının aslı olduğu gibi bir kısmı da pekalâ asılsız çıkabilmektedir. Bu durum daha çok karşı istihbarat örgütlerinin yanıltıcı bilgiler yaymasından kaynaklanmaktadır.

T.B.M.M. Hükümeti'nin kurulmasından sonra, İngiliz casusluğu ve propagandasına karşı koyabilmek için tedbirler alınmıştır. İngilizler de çeşitli vasıtalarla başvurarak ve çeşitli yolları deneyerek Anadolu'ya geçmeye çalışmışlardır. Özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya gelen subaylar arasına bazı casusları sokmaya çabaladıkları görülmektedir. 28 Ocak 1921'de İstanbul'dan Samsun'a gelen subay kafilesinde bulunan Yarbay Muhtar Bey, aynı kafilede bulunan Hüsameddin Bey tarafından İngiliz casusu olarak suçlandı. Bu durumun E.H.U.'ye bildirilmesi üzerine sözkonusu makam, bu konudaki hassasiyetini gösterdi. İngiliz casusluğu ile itham edilen şahıs, E.H.U.'nin emriyle derhal İstanbul'a iade edildi¹.

İtilâf Devletleri, Anadolu'da karışıklık yaratmakta Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Irak, Suriye ve Arnavutluk Havalisi'ne mensup subayları kullanmaktadır. Özellikle para vaadi ile kandırılan bu subaylara karşı ciddi tedbirlerin alınmasını E.H.U. Merkez Ordusu'ndan istedi².

İngilizler, sadece yabancı uyrukluları casus olarak kullanmakla kalmamakta, Anadolu'da faaliyette bulunan yabancı işletmelerde çalışanlardan da istifade etmekte-

¹ ATASE Arş., Kls. 1121, Ds. 2, Fhr. 3.13.

² ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 11, Fhr. 29.

dirler. Samsun'daki Amerikan tütün işletmesinde çalışan Kafkasyalı birisinin İngiliz casusu Fuat'la arkadaş olduğu, bu durumdan dolayı göz altında bulundurulduğunu Samsun Merkez Komutanı, Merkez Ordusuna yazmaktadır³.

Ayrıca Samsun Merkez Komutanlığı şehirdaki bütün yabancı acentaları devamlı kontrol altında tutmaktadır⁴. Durumlarında şüphe görülen Osmanlı Bankası memurlarından üç kişi sorgulanmak için Samsun'dan Amasya'ya sevk edilmiştir⁵.

E.H.U. İngiliz casuslarının Anadolu'da bozgunculuk yapmalarına izin vermekte kararlıydı. Alınan en etkili tedbirlerden birisi de şu oldu: İstanbul'daki gizli gruplarca tesbit edilen İngiliz casuslarının fotoğraflı isimlerini içeren bir albüm Karadeniz'deki giriş noktaları olan iskelelerde Askerî Polis Teşkilatına dağıtıldı⁶.

Anadolu'daki bozguncu faaliyetlere İngilizlerden başka Amerikalıların da katılmaktan geri kalmadıkları anlaşılmaktadır. Merzifon Amerikan Koleji'nde Pontusçu girişimlerin yapılmasına göz yummanın yanında, yardımcı oldukları bilinmektedir. Rumları kışkırtırken Ermenileri de ihmal etmiyorlardı. Nitekim Elazığ Polisi, vilayet merkezinde Amerikalıların "teşvik ve delâletiyle" bir Ermeni Komitesi'nin varlığını ortaya çıkardı⁷. Ayrıca bir Amerikan Torpidosu sık sık Samsun limanı'na demirlemek suretiyle Rumlara moral vermekteydi⁸.

İngilizler'in Anadolu üzerindeki hesaplarında, Rumlar önemli görevler yüklenmişti. İngiliz İstihbaratı'nın sadık elemanları olan Rumlar, her fırsattan yararlanarak bozgunculuklarını ortaya koydular. Bunlardan birisi olan ve Samsun'da Pontusçu faaliyetlerinden ötürü Yozgat'a sürgüne gönderilen Komisyoncu Mihaliki İngiliz İstihbaratı'na mektuplar göndererek, Hristiyanlara mezalim yapıldığını yazarken⁹, Samsun'da başka bir Rum tüccar Eliya Horzaman, İngiliz istihbaratı ile yakın ilişki içinde bulunuyordu. Ancak böyle teşebbüsleri önlemeye kararlı olan E.H.U., İngiliz ajanı Rum'un en küçük bir emare de olsa tutuklanmasını istedi. Hemen evi aranan Rum tutuklanıp, Karahisar-ı Şarkî Hapishanesi'ne gönderildi¹⁰.

³ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. 12, Fhr. 18.

⁴ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. 12, Fhr. 20.

⁵ ATASE Arş., Kls. 1880, Ds. 17, Fhr. 25.

⁶ ATASE Arş., Kls. 1121, Ds. 8, Fhr. 16. Askerî Polis Teşkilâtına dağıtılan listelerdeki İngiliz casuslarından bazılarının isimleri aşağıdadır.

Doktor Müsürüs Paşa, Topçu Namık Paşa, Süvari Tayyar Paşa, Erkân-ı Harp Mustafa Paşa, Erkân-ı Harp Zeki Paşa, Erkân-ı Harp Hüseyin Remzi Paşa, Erkân-ı Harp Recep Paşa, Erkân-ı Harp Kiraz Hamdi Paşa, Erkân-ı Harp Miralay Behzad Bey, Erkân-ı Harp Alaeddin Bey, Topçu Miralay Taygur Bey, Süvari Miralay Hüsnü Bey, Süvari Miralay Recep Kadri Bey, Erkân-ı Harp Miralay Tahir Bey, İstihkâm Kaymakam Fettah Bey, Piyade Kaymakam Hasan İzzet Bey, Piyade Binbaşı Akif Bey, Süvari Binbaşı Mehmet Bey, İtfaiye Binbaşı Cemil Bey, Topçu Binbaşı Çopur Hakkı Bey, Topçu Onbaşı Fuad Bey, Topçu Yüzbaşı Zihni Efendi, Topçu Yüzbaşı Nafiz Efendi, Doktor Binbaşı Nuri Bey. . .

⁷ ATASE Arş., Kls. 1880, Ds. 17, Fhr. 11.

⁸ ATASE Arş., Kls. 1880, Ds. 17, Fhr. 17.

⁹ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. 12, Fhr. 14.

¹⁰ ATASE Arş., Kls. 1125, Ds. 23, Fhr. 3.

Kurulduğundan beri İttihat ve Terakki düşmanlığıyla maruf Hürriyet ve İtilâf Fırkası da Millî hareketi söndürme teşebbüslerinde bulunmaktan geri durmadı. Daha çok İngilizlerin kontrolündeki mensupları aracılığı ile fesat tohumları ekmeye çalıştılar. Bu yüzden Anadolu, Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensuplarını yakın takibe alarak faaliyetlerini engellemeye çalıştı. Nitekim Konya isyanı tertipçilerinden Hürriyet ve İtilâf Fırkası üyesi Hacı Ali'nin Amasya'ya geldiği haber alınca hemen tutuklandı¹¹.

Yine İstanbul'dan Ünye'ye gelen Hürriyet ve İtilâf Fırkası ileri gelenlerinden Şaban Ağa'nın yakın akrabası Topçu Mülazımı İbrahim de derhal nezarete alınmıştır¹².

Millî Mücadele sırasında, Anadolu Hareketi'ni akamete uğratmada İngilizler kadar tehdit oluşturan bir başka unsur da Bolşevikler olmuştur.

İstiklâl Harbi sırasında Rusya'nın maddî, manevî yardımını sağlamak için Bolşevik eğilimli gruplara göz yumuldu. Bunlardan Yeşil Ordu Cemiyeti ve Halk İştirâkiyyun Fırkası ortak hareket ederek, gayri meşru faaliyetler içine girdi. Sözkonusu grupların faaliyeti ilk olarak Merkez Ordusu Komutanlığı tarafından farkedildi. 19 Ocak 1921'de telgrafla durumdan E.H.U.'yi haberdar etti. Telgrafta, Ordu Bölgesi'nde Halk İştirâkiyyun Fırkası ve Yeşil Ordu adına dağıtılan bildirimleri gönderdiğini, bunların Şeyh Servet Efendi ve Tokat Mebusu Nazım Bey'in kardeşi ve şimdi Amasya'da bulunan Lütfi Efendi tarafından dağıtıldığı bildirildi. Ayrıca Nurettin Paşa bu tür propagandaları bu gün için zararlı ve yabancı unsurların telkini olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtti¹³.

M. Kemal bu telgraf üzerine cemiyetin muzır bir şekil ve mahiyet aldığı kanısına vararak konu ile Fevzi Paşa'nın ilgilenmesini istedi¹⁴. Fevzi Paşa gerekli tedbirleri almakta Nurettin Paşa'dan konu ile ilgili ikinci bir telgraf daha geldi. 4 Şubat 1921 tarihini taşıyan telgrafta Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın genişlemekte olduğunu, dini de alet ettiklerini ve ordu'ya nüfuz etmelerinin sözkonusu olduğunu belirterek tedbir alınmasını belirtip, Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın Amasya'da neşrine başladığı Hak Yolu adlı gazeteyi hükümete kapattırıldığını bildirdi¹⁵. Bir gün sonra yani 5 Şubat'ta, E.H.U. cevabı yazısında Ankara'daki Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın ilga edildiğini, Emek Gazetesi'nin de tatil edildiğini kaydetti. Ayrıca Ordu'nun "vahdet ve inzibatını" korumak amacıyla alınan tedbirler için de teşekkür etti¹⁶. Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın ilgası

¹¹ ATASE Arş., Kls. 1875, Ds. 12, Fhr. 21.

¹² ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 11, Fhr. 28.

¹³ ATASE Arş., Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 62.

¹⁴ ATASE Arş., Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 67.

¹⁵ ATASE Arş., Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 63. 1. Nurettin Paşa tarafından E.H.U.'ye gönderilen yazının tam metni aşağıdadır.

"Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası beyanname, program ve nizamnamelerini, Ankara'da münteşir Amele Emek gazetesini bilad ve kabata işali tevzi ve teşkilâtı genişletmektedir. Şeriat-ı İslâmiye'yi de alet etmek ittihaz ediyorlar. Matbu, Yeşil Ordu Nizamnamesinin de intişar etmekte olduğu görülüyor. Enver Paşa Ordusu teşkilatı namı verilerek halkın iğfal edildiği işitiliyor. İştirâkiyyun Fırkası, Orduya nüfuz ve hülul etmek meslek ve maksatları icabatından bulunduğu aşikârdır. Bu cemiyetleri serbest bırakıldıkları takdirde vatan ve memleket için tehlikelidir. Yarım tedabir kâfi değildir. Amasya'da HAKYOLU namında ilk nüshası dün neşrolunan İştirâkiyyun gazetesinin hükümet marifetiyle setdettirildiği maruzdur."

¹⁶ ATASE Arş., Kls. 605, Ds. 173, Fhr. 63.1.

ile birlikte Fırka ve Emek Gazetesi çevresinden Salih Hacıoğlu Ziyetullah Nuşirvan ve daha başka birtakım kimseler tevkif edildiler¹⁷. E.H.U. 19 Şubat tarihli başka bir yazısında Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın Ordu'ya nüfuz etmesine engel olmak için esaslı tedbirlerin alınmasına karar verildiğini, Ordu mıntıkasında bu ve benzeri teşkilâta meydan verilmemesini, bu hususta mülk idare ile işbirliği yapılmasını istedi¹⁸. Bunun üzerine Samsun'da intişar eden Açık Söz Gazetesi'ne, mahiyetleri soruldu. Verilen cevapta gazetelerinin vatani, dinî velhasıl umumî menfaate hizmet ettiği bildirildi. Bu arada Tokat Mutasarrıfı Nadir, Amasya'da yayınlanmakta olan Emel adlı gazetenin Bolşevik ve Türkiye Halk İştirâkiyyun Fırkası'nın emellerine hizmet ettiğinin anlaşılacağını yazarak tedbir alınmasını istedi¹⁹.

Türkiye'de bir Bolşevik cereyanı konusunda, Ankara Hükümeti'nin çok duyarlı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Doğu Cephesi ve Merkez Ordusu Komutanları bu hususta çok dikkatli davranmaktadırlar. Bu sırada yani 1921 yılı ortalarına doğru dikkatli çeken bir nokta, Bolşeviklik'le Enver Paşa'nın özdeşleşmesidir. Rusların Çerkes Ethem ile düşündüklerini yapamamaları üzerine, bu defa Enver Paşa'yı kullanmaya başlamış oldukları görünmektedir. Çünkü Rusya'dan esaretten dönen bazı kimseler, Trabzon'a gelen elbise, mühimmat vesairenin Moskova'dan Enver Paşa tarafından gönderildiği şeklinde propaganda yapmaktaydılar²⁰. Yine Enver Paşa ve Komünistlik lehinde propaganda yapan Ahmet Celal adlı birisi Erzurum'da, Ali Çavuş Ordu'da ve Ali oğlu Davud müstear ismi kullanan Ermeni David'in yanında Enver Paşa tarafından yazıldığı sanılan altı adet mektup bulunduğu halde yakalandı²¹.

Görülüyor ki İstiklâl Harbinin en kritik döneminde ulusal hareketi Bolşeviklik çizgisine çekmek ve Enver Paşa'yı alternatif bir lider olarak devreye sokma çabaları, T.B.M.M. Hükümeti'nin yerinde tedbirleri ile önlenmiştir. Bu başarıda, muhakkak ki en büyük pay sahiplerinden birisi de Merkez Ordusun Komutanı Nurettin Paşa'dır.

II. MERKEZ ORDUSU BÖLGESİ'NDEN ANADOLU'YA GEÇENLER

Merkez Ordusu sorumluluk alanının Anadolu'ya giriş noktalarını da içine alması yüzünden, şu ya da bu sebepten ötürü Anadolu'ya gelenler Ordu'nun bilgisi dahilinde gidecekleri yerlere gönderilmekteydi.

Ordu görev yaptığı süre içinde bir çok yerden gelenlere muhatap oldu. Ancak, bunlar içerisinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyen subayların ayrı bir yeri vardır. Merkez Ordusu İstanbul'dan gelen subayların cephelere ulaştırılması gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir. Çünkü T.B.M.M. Hükümeti'nin teşkilinden sonra başlayan Millî Ordu kurma çabalarında subay ihtiyacı % 50'nin üstündeydi. Bu ihtiyacı karşılamının önemli bir çevresi Birinci Dünya Harbi'nden sonra çeşitli cephelere dönüp de

¹⁷ Mete Tuncay, *Türkiye'de Sol Akımlar, İst. 1967, s. 125.*

¹⁸ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 13, Fhr. 14.

¹⁹ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 13, Fhr. 14.1.

²⁰ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. 12, Fhr. 21.

²¹ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. Fhr. 22.

çoğunlukla İstanbul'da toplanmış bulunan ordu personelinden, Millî Ordu'nun ihtiyacı olan subay, teknik uzman ve elemanlardı. Daha çok İstanbul'daki gizli gruplarca "berayı ticaret Samsun'a ya da İnebolu'ya" kaydını taşıyan seyahat belgeleri ile Anadolu'ya gönderilenlerin İnebolu ve Samsun İskelelerinde bulunan Askerî Polis Teşkilatı'na mensup personel tarafından ellerindeki belgeleri kontrol edilmekteydi. Ayrıca Millî Mücadele'yi benimseyip benimsemedikleri de incelenmekte, zararlı görülenler hakkında kanunî önlemler alınmaktaydı. Böylece Millî Ordu'nun meydana getirilmesinde etkili olacak subay kadrosunun seçiminde titiz davranarak Anadolu'ya geçmekte olan kişilerin, gerçek niyetlerinin anlaşılması için büyük çaba sarfedilmiştir.

Ellerinde vesika olanlar da, olmayanlar da Anadolu'daki giriş noktalarında Askerî Polis Teşkilatı tarafından soruşturmaya uğratılıyor, belge ile gelse de zararlı görülenler hakkında tavizkâr davranılmayıp derhal iade ediliyor ya da kanunî işleme tabi tutuluyorlardı. 30 Şubat 1921'de Samsun'a çıkan Yarbav Muhtar Bey'in durumundan şüphe edilince; İstanbul'a gönderilmekte tereddüt edilmedi²².

Yine İnebolu'ya çıkması gerektiği halde Samsun'a gelen sabaylar buraya kabul edilmeyip, İnebolu'ya gönderilmekteydiler. Örneğin; Mülazım Ali Rıza ve Kâmil adlı subaylar İnebolu yerine Samsun'a çıkınca Nurettin Paşa hemen İnebolu'ya gönderilmelerini emretmiştir²³.

Anadolu'ya geçenlerden haklarında şüphe duyulanlar ya da ellerinde itimat belgesi olmayanların soruşturmasında, daha çok sözkonusu şahsı tanıyan birisine durumu soruluyor, verilen cevaba göre kalmasına izin veriliyor ya da iade ediliyordu.

23 Şubat 1921'de 15. Fırka İstihbarat Şubesi Bursa'lı Bekir Nimet adlı bir inzibat subayının Samsun'a geldiğini ve Nurettin Paşa'yı tanıdığını söylediğini, bu şahsa itimad edilip, edilmeyeceğini Merkez Ordusu'na sordu. Nurettin Paşa verdiği cevapta şahsı tanıdığını ve itimada şayan birisi olduğunu bildirerek, Ankara'ya gönderilmesini istedi²⁴.

Askerî Polis Teşkilatı'nın soruşturmada pek titiz davrandığı gözlenmektedir. Üzerlerinde Hürriyet ve İtilâf Fırkası Reisi'nin mektubu çıkan Mustafa Zühtü adlı mülazımla eşi hakkında hemen karar verilmeyip, durum subayı tanıyanlara soruldu. Bu subay hakkında 15. Fırka Komutanı Şefik Avni'nin esarettten onu tanıdığını, ahlâkî temiz birisi olduğunu, son durumunu bilemeyeceğini belirtmesi üzerine Askerî Polis Teşkilatı Mustafa Zühtü'nün Ankara'ya Dahiliye Vekâleti'ne soruşturma için gönderilmesine karar verdi²⁵. Yine İstanbul'dan Ankara'ya geçmiş olan Topçu Kaymakamı Yunus Haydar Bey'in hakkında E.H.U., onu tanıdığını bildirilen 15. Fırka Komutanı Şefik Avni'nin bilgisine başvurdu. Esarette iken beraber olduklarını bildiren Şefik Avni, "Yunus Haydar Bey'in işlete düşkün, Türk'e eşek diyen, menfaati için el etek öpen, Romanya Tatar'ı olduğunu, Ankara'ya İngiliz ajanı olarak geldiği kesindir". demektedir. Bunun üzerine sözkonusu subay Ankara'da tutuklandı²⁶.

Merkez Ordusu Bölgesi'ne, İstanbul'dan gelen subayların yanında, başka yerlerden gelenler de çıkmaktaydı. Rusya'da Bolşevik yönetimine karşı savaşan ve Kızıl Ordu'ya yenilen Vrangal Ordusu, Fransa bandralı bir vapur ve iki motorla 22 Mart 1921'de

²² ATASE Arş., Kls. 1121, Ds. 2, Fhr. 3. 13.

²³ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 13, Fhr. 48.

²⁴ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 13, Fhr. 29. 1.

²⁵ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 13, Fhr. 31.

²⁶ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 13, Fhr. 17. 2.

Samsun'a geldiler. Samsun'a gelen 218 Kurban Kazağı, 48 müslüman karışıklığa meydan verilmeden şehirdeki pavyonlara yerleştirildi. Ayrıca motorlarda bulunan top, makinelî tüfek, tüfek ve kılıca da el konuldu²⁷. Vrangal Ordusu mensupları ile ilgili olarak E.H.U.; gelenlerin esir sayılamayacağını bildirerek, İstanbul'a gönderilmelerini Batum'un Kızıl Ordu tarafından işgaliyle kaçan 48 Müslüman'ın iskân ve işlerinin temin edilmesini emretti. Ancak el konulan silah ve cepnenin iade edilmemesini istedi²⁸.

İstanbul'dan gelen yüzlerce subay, Merkez Ordusu tarafından titiz bir araştırmadan geçirilerek yetişmiş insana pek çok ihtiyaç duyulan cephelere sevk edilmiştir. Bu şekildeki geçişlerle özellikle Batı Cephesi'nde 1919 yılında sayıları 1000'i geçmeyen subay mevcudu, Sakarya Savaşı sırasında 7000'e yaklaşmış bulunuyordu.

III. SANSÜR İŞLERİ

Türk Ordusu'nda posta hizmetlerinin düzenlenmesi için 1918 tarihinde "Ordu-yı Hümayun Sabit Sahra Postaları Hakkında Muaddel Talimat" adlı bir yönerge çıkarılmıştı. Ancak T.B.M.M. Hükümeti döneminde Silahlı Kuvvetlerde bu yönergenin uygulandığı söylenemez. Çünkü Ordu'da yetişmiş eleman olmaması yüzünden, böylesi bir posta hizmetinin kurulamadığı görülmektedir. Bununla birlikte Heyet-i Vekile tarafından 28 Ekim 1920'de çıkarılan 292 sayılı kararnameyle "Sansür Talimatnamesi" çıkarılmış ve bununla içerilerden kıyılarına, kıyılarından da içerilere gidecek mektuplarla; kara hudutları üzerindeki yerlere gidecek ve oralardan gelecek mektupların kıyılarda ve kara hudutları üzerindeki büyük merkezlerde sansüre uğraması esas kabul edilmişti. Söz konusu kararname hükmünü uygulamakla Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletleri görevlendirilmişti²⁹.

Mektupların Merkez Ordusu Bölgesi'nde sansür edilmesi ile ilgili uygulama, 9 Aralık 1920'de Müdafaa-i Milliye Vekili'nin emri ile başladı³⁰. Merkez Ordusu bu görevin askerlik şubelerince tayin edilecek subaylar tarafından yerine getirilmesini kararlaştırdı³¹.

Oluşturulan sansür merkezleri daha çok düşman propagandacı ve casuslarının giriş yapabilecekleri kıyı şehirleri ile kısırlı olmaya elverişli iç merkezlerdi. Ülkenin her beldesinde sansür uygulamasının yapılması düşünülmüyordu. Nitekim Dahiliye Vekâleti'nin Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir'de sansüre gerek olup olmadığını sorması üzerine Merkez Ordusu "Cemiyet-i Fesadiye" nin bu şehirlerde propaganda yaptığını bildirerek, söz konusu beldelerde de sansürün uygulanmasını istedi³².

Ülkenin içerisinde bulunduğu savaş durumu, sansür uygulamasını gerektiriyordu. Ancak bu uygulamanın düzenli işlemeyişi bir takım şikayetlere yol açıyordu. Aileleri Sivas'ta bulunan Merkez Ordusu'na bağlı subaylarca mektuplarının Sivas Postanesi'nde

²⁷ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. 12, Fhr. 2.

²⁸ ATASE Arş., Kls. 1879, Ds. 12., Fhr. 2. 1.

²⁹ Düstur, c. 1, s. 110

³⁰ ATASE Arş., Kls 727, Ds. 1. A, Fhr. 12.

³¹ ATASE Arş., Kls 727, Ds. 1. A, Fhr. 15.

³² ATASE Arş., Kls. 1128, Ds. 33, Fhr. 3. 18.

sansür yüzünden bir kaç gün kalmasından yakınılması üzerine, Merkez Ordusu Komutanlığı; Sivas Posta Telgraf Müdürlüğü'nden mektupların sekiz saatten fazla kalmamasını istedi³³. Anlaşılan Sivas Postanesi mektupların bir an önce sansüre uğratılıp, gerekli yerlere iletilmesi konusunda ciddi çabalar göstermemiş olmalı ki, Sivas Postanesi'nde biriken mektuplar E.H.U.'ye kadar duyuruldu. 25 Nisan 1921'de E.H.U. Merkez Ordusu'na yazısında mektupların niçin biriktirildiğini sordu. Nurettin Paşa tarafından yazılan cevapta 700 taahhütlü, 5000 adi mektubun biriktiği belirtilerek, Sivas Menzil Müfettişliği'ne bir iki gün zarfında sansür ettirileceğini ve bunun için Sivas Mevki Komutanlığı'ndan subayların da görevlendirileceğini bildirdi³⁴. Nitekim, Sivas Menzil Müfettişi Miralay Orhan 28 Nisan'da sansür edilecek mektup kalmadığını ve sansür için de üç subayın tayin edildiğini Ordu'ya yazdı³⁵.

Sivas'a benzer şekilde sansür uygulamasının en yoğun biçimde yapıldığı Samsun şehrinde de, personel sıkıntısı çekilmektedir. 29 Ağustos 1921'de Merkez Ordusu'nun Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne yazısında Samsun'da sansür işleri Polis Komiserleri ve hükümetten bir kısım memurların yardımıyla yapıldığını, bunların bir çoğunun tayin olduğunu ve bunların yerine boş bulunan öğretmenlerin getirildiğini bildirmektedir. Ancak önemli bir haberleşme merkezi olan Samsun'da işlerin böyle olmasının iyi olmadığı ve bir an evvel ıslahının doğru olacağı da yazıda vurgulanmaktadır³⁶.

Bozguncu girişimlerin önlenmesinde önemli bir tedbir olarak görülen mektuplara sansür uygulanmasında titizlik gösterilmektedir. Nitekim İstiklâl Mahkemesi, hükümet emrine aykırı olarak sansürsüz mektup kaçıran Kayserili Ali oğlu İbrahim'in bir ay müddetle tutuklanmasına ve yüz lira para cezasına çarptırılmasına karar verdi³⁷. Bu tür olayların olmaması için Dahiliye Vekâleti emniyet müfettişlerini uyardı. E.H.U. bu hususta askeriyeye tarafından da icap eden tedbirin alınmasını emretti³⁸.

Sakarya Savaşı'nın ardından ordunun bir taarruza hazırlanma aşamasında E.H.U., sansür işleriyle ilgili birtakım esaslar daha belirlendi. Buna göre Anadolu'nun içerisinde ve kıyı bölgelerinde, sansür merkezleri yeniden tespit edilmekte, en önemlisi de İstanbul ile her türlü haberleşme yasaklanmaktadır³⁹.

³³ ATASE Arş., Kls. 1128, Ds. 33, Fhr. 3. 46.

³⁴ ATASE Arş., Kls. 731, Ds. 22, Fhr. 63.

³⁵ ATASE Arş., Kls. 731, Ds. 22, Fhr. 63. 2.

³⁶ ATASE Arş., Kls. 1128, Ds. 33, Fhr. 3. 5.

³⁷ T.B.M.M. Arş., Rumuz 1, Ds. 4.

³⁸ ATASE Arş., Kls. 729, Ds. 11, Fhr. 36.

³⁹ ATASE Arş., Kls. 1128, Ds. 33, Fhr. 3. Bu konuda E.H.U. tarafından aşağıdaki tedbirler alınmıştır.

1. İstanbul ile her türlü muhabere yasaktır.
2. İstanbul'daki gazetelerin dâhulü memnudur.
3. Posta ve telefon muhaberatının hususî ve ticarî olan kısmı muayyen merkezlerde sansüre tabî olmak şartıyla serbesttir.
4. Kumandanlar kendi memurlarının kolîlerini kontrol edeceklerdir.
5. Anadolu'da sansür merkezleri Ankara, Sivas, Diyarbakır, Konya, Kastamonu, Afyon Karahisar, Eskişehir, Bursa, Erzurum, Van, Salihli, Akhisar, Milas, Muğla. Sahilde : Antalya, Marmaris, Foça, Bodrum, Kuşadası, İnebolu, Samsun, Trabzon Bandırma, Biga.
6. Dahilde hükümete ait muhaberat sansüre tabî değildir."

Yeni durumda Merkez Ordusu Bölgesi'nde sansür merkezi olarak Samsun ve Sivas tesbit edildi.

Pek çok eksikliklerle yürütülmeye çalışılan sansür işleri, E.H.U.'nin emriyle 2 Aralık 1921'de Ordu'dan mülkiyeye devredildi⁴⁰.

SONUÇ

"Önceden haber alan, hazır olur." sözü harplerde genel geçer bir kural olarak kabul edilmektedir. Bu söz normal harpten daha çok gerilla harbi için geçerlidir. Hazırlığın esası ise gelişen veya ortaya çıkabilecek olan özel duruma ait bilgi ile birlikte, gerilla harbi hakkında teoriye ve tarihteki tecrübelerle dayanan bir anlayış sahibi olmaktır.

Merkez Ordusu, etki alanına giren bölgelerin Anadolu'ya çıkış noktaları üzerinde bulunması, yine bu bölgelerde bozguncu ve ayrışıcı faaliyetlerin yoğun oluşu yüzünden, istihbarata büyük önem vermiştir. Düşmanın gerilla harbi yapması, yukarıda da ifade edildiği gibi bu yoldaki faaliyetlerin önemini daha bir arttırmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı ile işbirliği yaparak, yetki alanına giren bölgede Askerî Polis Teşkilâtı'nı kurmuştur. Böylece "kritik" kabul edilen yerlerde tedbirler alınarak bozguncu girişimler önlenmiştir. En önemlisi düşman güçler arasına sokulan ajanlar vasıtasıyla her hareketleri haber alınmış, her fırsat istihbarat için değerlendirilmiştir. Kaleyi içeriden fethetmeye yarayacak bu tür çalışmalar aynı zamanda inisiyatifin daima Merkez Ordusu'nun elinde kalmasını sağlamıştır.

---

⁴⁰ ATASE Arş., Kts. 1880, Ds. 17, Fhr. 27.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri
  - a - ATASE Arşivi
  - b - T.B.M.M. Arşivi
2. Düstur, Üçüncü Tertip, C.1, İst. 1929
3. Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar, İst. 1967